

Gökçe Uysal-Gündoğdu*

“Ne Ders Olsa Veririz”: Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü, Aslı Vatansever ve Meral Gezici Yalçın (2022)

Aslı Vatansever ile Meral Gezici Yalçın’ın kaleme aldığı ve ilk kez 2015 yılında basılan “*Ne Ders Olsa Veririz*”: *Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü* adlı kitap, yazarların kendilerinin de bir parçası olduğu güvencesiz akademik emeğe ilişkin ilgi çekici bir çalışma. Kitabın odak noktası, 1980’lerin başından bu yana uygulanan neoliberal politikaların ürünü olarak vasıflı emeğin piyasaya uyum sağlama eğilimi ve akademik üretim alanının bu eğilimden nasıl etkilendiğinin anlaşılması (s. 37-38). Değersizleşen vasıflı emeğin, kendisini yeniden üreten koşulları ortadan kaldırdığı ve bu sürecin akademiye de yansıdığı varsayımına dayanan (s. 15) bu çalışma, İstanbul’da 13 farklı vakıf üniversitesinden 25-68 yaş arası 28 öğretim üyesi ile yapılan derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilere dayanıyor. Görüşme yapılan 28 akademisyenin 20’sinin kadınlardan oluşması dikkat çekici. Türkiye’de akademiye, unvan yükseldikçe kadın akademisyen oranının düştüğü¹ göz önünde bulundurulduğunda bu araştırmada kadınların yüksek katılımı önemli. Yazarlar, üniversitelerin anlayışını ya da öğrenci profilini eleştirmenin ötesinde, koşulları ve prekerleşmenin akademisyenler tarafından nasıl deneyimlendiğini anlamak, onların bakış açılarındaki farklılıkları ve örüntüleri tespit etmek için niteliksel araştırma yöntemini tercih ettiklerini belirtiyorlar (s. 26).

Kitabın bölümlerini incelemeye başlamadan önce, mevcut toplumsal, ekonomik ve siyasi koşullar içinde bu çalışmanın yerini ve önemini daha iyi kavrayabilmek için araştırma verilerinin toplandığı 2014 yılından bu yana geçen 10 yılda öne çıkan birkaç önemli konuya değinmek gerekir. Önemli dönüm noktalarından biri Barış Akademisyenleri’nin “Bu Suça Ortak Olmayacağız!” bildirisini imzalamasının ardından 406² akademisyenin kanun hükmünde kararname ile görevinden ihraç edilmesidir. 15 Temmuz’daki darbe girişimi sonrası ilan edilen Olağanüstü Hal sürecinde rektörlük seçimlerinin kaldırılması ve Ocak 2021’de Boğaziçi Üniversitesi’ne Cumhurbaşkanlığı kararnamesiyle rektör atanması ile başlayan protestolar sonrası akademisyenler görevden uzaklaştırıldı. 2018’e kadar devam eden Olağanüstü Hal sürecinde üniversitelerin ve akademinin üzerindeki siyasi baskılar arttı ve bu süreç işten çıkarılma dalgalarıyla eşzamanlı ilerledi. Akademik işgücünün içinde bulunduğu durumu açıklamak

* İstanbul Bilgi Üniversitesi, gokceuysall@gmail.com, ORCID: 0000-0003-1733-7702.

açısından anlamlı olsa da Vatanserver, sadece siyasi risklere odaklanmanın, yerinden edilen akademik işgücünün arkasındaki yapısal sorunları göz ardı etme riski taşıdığını ileri sürmekte. Örneğin, yerinden edilen barış akademisyenlerinin prekerleşmesine ışık tuttuğu, Brill yayınevi tarafından 2020’de yayınlanan yayımlanan *At the Margins of Academia: Exile, Precariousness, and Subjectivity* (Akademinin Kenarlarında: Sürgün, Güvencesizlik ve Öznellik) adlı kitabında yazar, akademisyenlerin durumunu yalnızca siyasi ve akademik özgürlüklere yönelik baskılar bağlamında tartışmaz. Bu nedenle konunun neoliberalleşme ekseninde ele alınmasının, sorunların arkasındaki yapısal dinamikleri ortaya çıkaracağını ileri süren Vatanserver ve Gezici Yalçın, “*Ne Ders Olsa Veririz*”: *Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü* adlı kitaplarında akademik emeğin güvencesizliğinin ardındaki yapısal sorunların ve bu sorunları gizleyen mitlerin açığa çıkarılmasını hedefliyorlar.

Yazarlar, kitapta vakıf üniversitelerinden bahsederken “sözde” ifadesini kullanarak vakıf üniversitelerin işleyişini eleştirmekteler. Türkiye’de özel üniversitelere ilişkin bir yasanın olmayışı, girişimcilerin vakıf statüsü altında üniversiteler açarak kâr elde etmeyi hedeflemesine alan açıyor. Vakıf üniversitelerinin, kamu yararından ziyade kârı önceliklendirdikleri için bilindik anlamda vakıflardan farklı olmalarının yanı sıra bu üniversitelerin işletme şekli ticari faaliyetleri merkeze alıyor ve kâr elde etme amacı performans kaygısıyla birleşiyor. Ayrıca bu üniversitelerin finansal süreçlerine ilişkin şeffaflığın ve denetim mekanizmalarının eksikliği de yazarlar tarafından “sözde” kelimesinin tercih edilmesinin nedenleri arasında (s. 57-59). Yazarlar, çalışmalarında kamunun ve özel sektörün kesişim noktasında olan vakıf üniversitelere odaklandıklarını, fakat vasıflı emeğin güvencesizleşmesinin üniversitelerle ve coğrafyayla sınırlı kalmadığını, tüm alanlara yayıldığını göz ardı etmiyorlar.³

“*Ne Ders Olsa Veririz*”: *Akademisyenin Vasıfsız İşçiye Dönüşümü* adlı kitap, sonuç bölümü dışında 5 bölümden oluşuyor. “Hiçleşmenin Sistemik Arka Planı” başlıklı bölümde yazarlar, kavramsal çerçeve ve metodolojiye dair kapsamlı bir giriş yapmakta, emek ve bilginin piyasa koşullarında alınıp satılan bir metaya dönüşmesinin akademik dünyaya da sirayet ettiğini öne sürmekteler. Eğitim ve bilginin, piyasa değeri üzerinden tanımlanarak araçsallaşmasına dikkat çekilen giriş bölümünde bu araçsallaşmanın akademik özgürlük, güvencesizlik gibi süreçleri nasıl etkilediği ele alınıyor. Vatanserver ve Gezici Yalçın, kapitalizmde bilginin sermaye ve mal olarak çift yönlü bir rolünün olduğunu ve bunun da akademik iş gücünü kırılğan bir konuma yerleştirdiğini belirtirken, bir şeyin meta haline gelmesini “düşük maliyetle yüksek kâr getirecek şekilde üretilmesi” olarak tanımlıyorlar. Günümüz akademisinin koşullarında, nitelikli eğitim ve araştırma için gereken koşullar akademik kurumların kârı uğruna gözden çıkarılıyor (s. 45-46).

Yazarlar, metalaşma eğiliminin emek üzerindeki etkilerinden biri olarak “prekerleşme” kavramını ele alıyorlar. Düşük ücretler, iş güvencesizliği gibi olumsuz çalışma koşullarına maruz kalan, kaygı ve belirsizlik içindeki emeği “preker” olarak tanımlayan yazarlar, prekarizasyon sürecinin prestijli sayılan meslekler için de geçerli olduğunu ileri sürmekteler. Neoliberal politikaların getirdiği koşullar, üniversitelerin sözleşmeli ve geçici personel alımına yönelmesi,

üniversite yönetimlerinin akademisyenler üzerindeki baskısı, fazla ve belirsiz mesai saatleri, yayın baskısının artması, işsizlik tehdidi, düşük ücretler gibi sorunlara yol açarak akademik emeğin prekarizasyonuna neden olurken bu süreç, akademisyenlerin yaşam koşullarını olumsuz ve derinden etkiliyor.

“Türkiye’nin Akademik Sweatshopları: Vakıf Üniversiteleri” başlıklı ikinci bölümde yazarlar, üniversitelerin tarihçesi ve işleyişini siyasi süreçlerin etkisiyle birlikte ele alarak özellikle özel üniversitelerin eğitim anlayışlarını, etkilerini eleştirel bir gözle inceliyor ve artan özel üniversite sayısının niteliksel düşüşle ilişkisini ortaya koymaya çalışıyorlar. Bu bölümde ayrıca, YÖK’ün Türkiye’de üniversite sisteminde nasıl konumlandığı ve buna yönelik eleştiriler ele alınmakta. Bununla birlikte YÖK’ün Türk-İslam sentezi üniversite anlayışını şekillendirmedeki rolü özellikle 1980 sonrası YÖK’ün kurumsallaşması ile birlikte vurgulanıyor, üniversitedeki akademik standartların düşüşü ve bilimsel yetkinliğin geri planda kaldığına işaret edilerek YÖK’ün politikalarının yetersizliğine dikkat çekiliyor. Bahsedilen tüm bu koşulların ve güvensizliğin süreceğine değinen yazarlar, devlet politikalarının bu olumsuz koşulları beslediğini ve verimlilik söylemleriyle bu sorunun üstünün örtüldüğünü ileri sürmektedirler (s. 74).

Yazarlar “Akademik Mitler ve Kanıksanmış Sömürü” başlıklı üçüncü bölümde eğitimin niteliğinin düşüşü ve akademik emeğin sömürülmesini gizleyen mitlerin gerçeklik algısını nasıl etkilediğini ele almaktalar. Derinlemesine görüşme yapılan akademisyenlerin anlatılarında, akademiye maddi karşılığın değil “manevi kazanım ve tatminin önemsenmesi gerektiği” ön plana çıkıyor. Bahsedilen “manevi tatmin”, düşük ücretler, akademik iş yükünün yoğunluğu ve belirsiz mesai saatleri gibi olumsuz çalışma koşullarının üstünü örtüyor. Maddi ve manevi tatminin eş zamanlı gidemeyeceği düşüncesi, çilecilik mitiyle normalleştiriliyor (s. 86); bu düşünce, akademik kariyerin zorluklarına dayanıklılığın ve adanmışlığın bir göstergesi olarak yorumlanıyor. Bir yandan da akademisyenliğin esnek çalışma saatleri ve uzun tatillerle ilişkilendirildiği mitine değinen katılımcılar, bu mitlerin gerçeklikten uzak olduğunu ifade ederek mesai saatlerinin karth geçiş sistemi gibi uygulamalarla kontrol edilmesinin yarattığı baskıya dikkat çekmektedirler.

Katılımcılar, akademisyenlerin öğrencilerle olan etkileşimlerinin kendilerini entelektüel açıdan beslediğine dair miti eleştirmektedirler. Öğrencilerin derslere diploma alma kaygısıyla geldiklerini ve akademik ilgi düzeyinin düşük olduğunu ifade eden akademisyenler, -katılımcılardan birinin bu ilişkiyi “tüketici” olarak tanımlaması ilginçtir- bu ilişkinin, entelektüel tartışmaları sınırladığı görüşündeler (s. 99). Yazarlar mesleğin idealize edilmesinin akademisyenlerin mesleği kendilerine uygun görerek duygusal bir bağlılık geliştirmesini sağlayabileceğini fakat akademik yaşamın zorluklarıyla karşılaşıldığında büyük bir hayal kırıklığını beraberinde getirebileceğini vurguluyorlar. Görüşme yapılan akademisyenlerin deneyimlerini içeren bu bölümde ele alınan mitler, gerçekliği gizleyerek yapısal sorunların sürekli hale gelmesinde önemli bir rol oynuyor.

“Vakıf Üniversitelerinden Hiçleşme Manzaraları” başlıklı dördüncü bölüm, bir önceki bölümde ele alınan mitlerin ötesine geçilmesine ve akademik emeğin karşılaştığı zorlukların

açığa çıkarılmasına odaklanıyor. Akademisyenlerin anlatılarında, iş bulmanın zorluğu ve liyakatin geri planda kalması nedeniyle akademisyenlerin zorlu çalışma koşullarını kabul ettikleri gözlenmekte. İşten çıkarılma riskinin getirdiği güvencesizlik, akademisyenlerin çalışma koşullarını zorlaştıran bir başka gerçeklik olarak karşımıza çıkarken bu gerçekliğe gelir güvencesizliği de eşlik ediyor. Düşük ücretler, düzensiz ödemeler, ücret eşitsizliği gibi pratikler, akademisyenlerin daha kırılğan bir durumda olmalarına yol açıyor. Bunların yanı sıra ders yükünün ve idari sorumlulukların yoğunluğu nedeniyle bilimsel çalışmalara ayrılan zamanın azalmasının, yayın yapma baskısının, mesai saatlerinin katılığının, performans baskısının, üniversitelerdeki alt yapı yetersizliği gibi zorlukların ve mevcut devlet politikalarının bu sistemi beslemesinin, akademisyenlerin motivasyonu ve bilimsel gelişimi açısından zorlayıcı olduğuna dikkat çekiliyor. Katılımcılar, performans değerlendirmelerinin eğitimin niteliğine değil “müşteri olarak görülen öğrencinin memnuniyeti”ne odaklanmasının, öğrenci ile akademisyen arasında çatışma yarattığı görüşündeler. Akademisyenlerin anlatılarında ortaya çıkan bir başka konu da üniversitelerde, karar mekanizmalarında temsil edilmemeleri ile ortaya çıkan temsil sorunu (s. 163). Bu sorunun da akademisyenlerin güvensiz hissetmelerinin bir başka nedeni olduğu söylenebilir.

Kitapta dikkat çeken bir nokta da akademisyenliğin statü açısından ideal mesleklerden biri olduğu kabulüne rağmen akademisyenlerin gerçekte yaşadıkları durumun bu kabul ile örtüşmemesinden doğan kaygının açığa çıkarılması. Katılımcılar anlatılarında, ekonomik açıdan gerilediklerini, çocuklarına kendi ailelerinin onlara sunduğu fırsatları sunamadıklarını, gelecekte endişe duyduklarını ifade etmekte (s. 179-80). Yazarlar tam da bu noktada akademisyenlik mesleğine yakıştırılan ideal statü ile gerçeklik arasındaki çelişkinin, akademisyen üzerinde yarattığı gerilime dikkat çekiyorlar. Anlatılarda ortaya çıkan bir başka sorun ise olumsuz çalışma koşullarını ortadan kaldırmak için akademisyenlerin örgütlenmesinin önündeki birtakım engeller. Katılımcılar özellikle vakıf üniversitelerinde işlerini kaybetme korkusu, hiyerarşi, dışlanma riski, dayanışma ve örgütlenme kültürünün eksikliği gibi nedenlerle güçlü bir dayanışma alanı oluşturamadıklarını ve kolektif mücadelenin önünün kesildiğini öne sürmekte.

Görüşme yapılan akademisyenlerin kendilerini tanımlarken kullandıkları “kalifiye sekreter, sabit maaşlı memur, elit bir işçi, bilim emekçisi, akademik işçi, ayrıcalıklı işçi vb.” gibi örnekler gösteriyor ki akademisyenler işlerinin doğası ve emeklerinin konumu hakkında farklı bakış açılarına sahipler (s. 205-21). Vasıflı emeğin prekerleşmesi, akademisyenlerin kendi sosyal ve ekonomik konumlarını anlamalarını engellerken bahsedilen mitler, akademisyenlerin çalışma ortamında karşılaştıkları zorlukların ve hak ihlallerinin üstünün örtülmesine neden olabiliyor. Örneğin doçentliğe hazırlanan bir görüşmeci, idari iş yükünün yoğun olduğunu ve zorlandığını ifade ederken yine de bunun iş tatminini artırdığını düşünüyor. Yazarlar, görüşmecinin işyerine fazlasıyla bağlı olmak ile açıkladığı bu durumu, özdeşleşme mitiyle ilişkilendirmekte (s. 176).

“Söylem Analizi: Anlamlar ve Meşrulaştırmalar” adlı beşinci bölümde söylem analizi yoluyla katılımcıların anlatılarındaki örüntülerin izi sürülerek İstanbul’da farklı vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenlerin iş koşullarını nasıl algıladıkları, meşrulaştırdıkları ve koşulların bu yolla nasıl yeniden üretildiği ele alınarak prekarizasyon deneyimleri betimleniyor. Akademisyenlerin kendilerini farklı açılardan diğer meslektaşlarıyla “karşılaştırma” yaparak konumlandıklarını tespit eden yazarlar, bu durumu Festinger’in sosyal karşılaştırma teorisi çerçevesinde ele almaktalar. Buna göre diğer üniversitelerdeki duruma kıyasla kendi konumunu daha avantajlı bularak “katlanma” yoluna gittiklerini ifade eden akademisyenlerin yaptıkları bu karşılaştırma, her yerde, herkesin aynı deneyimi yaşadığı algısını doğuruyor ve akademisyenlerin içinde buldukları durumu normalleştirmelerine neden olabiliyor. Yazarlar meşrulaştırma biçimlerinden bir diğerinin de “genelleme” ya da “kişiselleştirme” olarak ortaya çıktığını öne sürmektedirler. Bazı katılımcılar toplumsal yapıyı genelleme yoluyla anlamaya çalışırken, bir kısmı kendi kişisel deneyimi üzerinden içinde buldukları koşulları anlamlandırmaya çalışabiliyor. Örneğin sistemin genel bir sorunu olarak herkesin mutsuz olması ve aynı sıkıntıları yaşaması ile genelleme yapılırken zaman zaman katılımcılar “yeterince başarılı olmak, kendini gerçekleştirmek” gibi kişisel özelliklere atıfta bulunuyor. Bir diğer meşrulaştırma yolunun akademideki olumsuzlukları “kabullenmek” olduğunu belirten yazarlar, (s. 239) tatminin ön plana koyulmasının ve çilecilik mitinin bu durumla örtüştüğünü öne sürmektedirler (s. 241).

İşten çıkarılma riskine karşı katılımcıların bireysel çözümlere gitmeyi düşündükleri ve kolektif eylemin uzak bir seçenek gibi görüldüğü akademisyenlerin anlatılarında ortaya çıkıyor (s. 244). İşsiz kalmanın maliyetinin yüksekliği, öğrenilmiş çaresizlik, hedefine ulaşmayan kolektif çabaların ardından gelen yorgunluk ve cezalandırıcı uygulamalar, eylemsizliğin nedenleri olarak sıralanıyor (s. 248-49). Fakat bir yandan da yazarlar, bu araştırma kapsamında görüşme yapmayı teklif ettikleri akademisyenlerin konuşmaya olan isteklerini, değişime yönelik arzularının bir yansıması olarak değerlendirerek kolektif çaba açısından bunun önemli olduğunu vurgulamaktalar.⁴

Kitabın sonuç bölümünde yazarlar, Bourdiue’nun “*Homo Academicus*” isimli çalışmasına atıfta bulunarak akademisyenlerin kendi *habitus*larını kaybetmekte olduklarına dikkat çekmektedirler. Akademisyenlerin bu kayıpla bireysel ve geçici çözümler üreterek başa çıkmaya çalışmaları, aslında daha derin ve kalıcı problemlerin üzerini örtmekten başka bir işe yaramıyor. Yazarlar, sistemsal sorunların göz ardı edilerek bireysel tatmin ve kaçış noktaları yaratmanın akademisyenleri uzun vadede daha kötü koşullarla karşı karşıya bırakacağını güçlü bir şekilde ifade ediyorlar.

Türkiye’de üniversitelerde çalışan akademisyenlerin deneyimleri üzerine yapılan çalışmalar, akademik dünyada karşılaşılan sorunların anlaşılmasına önemli katkılar sunmaktadır. Bu bağlamda metodolojik açıdan yazarların Türkiye’de vasıflı emeğin güvencesizliğinin vakıf üniversitelerinde çalışan akademisyenler tarafından nasıl deneyimlendiğini ve vakıf üniversite-

lerinin işleyişinin akademik emeğin güvencesizleşmesi üzerindeki etkisini, akademisyenlerin anlatıları üzerinden incelemeleri önemli bir katkı. Kitapta bu anlatıların açık ve akıcı bir dille sunulması, okuyucular açısından konuyu anlaşılır kılıyor. Görüşme yapılan kadın akademisyen sayısının fazlalığı ve 25-68 yaş gibi geniş bir yaş aralığından psikoloji, işletme, sosyoloji, felsefe, matematik gibi farklı disiplinlerden katılımcıların örnekleme yer aldığı düşünüldüğünde akademik emeğin güvencesizliğinin farklı disiplinler açısından farklılık gösterip göstermediği, akademisyenlerin cinsiyet, yaş gibi değişkenler açısından bu güvencesizlik deneyimlerinin değişip değişmediği daha geniş bir bağlamda incelenebilir. Kitabın bir diğer katkısı, akademik emeği prekarya araştırmaları bağlamında ele alarak literatüre farklı bir bakış açısı sunması. Akademinin koşulları göz önüne alındığında bu kitap, akademik emeğin karşılaştığı sorunların kapsamını ve çeşitliğini derinlemesine anlamamıza yardımcı olurken kitabın sunduğu içgörüler, bu sorunlara ilişkin çözümlerin neler olabileceği yönünde önemli bir adım olarak görülebilir.

- 1 Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından Şubat 2024'te açıklanan verilere göre profesörlerin %34,3'ü, doçentlerin %41,8'i, doktor öğretim üyelerinin %47,4'ü, araştırma görevlilerinin %53,8'i kadınlardan oluşuyor. Kadın akademisyenlerin oransal olarak sağlık bilimleri alanında yoğunlaştığı görülüyor.
- 2 “Barış için Akademisyenlere Yönelik Hak İhlalleri”. <https://barisicinakademisyenler.net> (06 Ağustos 2024).
- 3 Kural, Beyza. 2015. “Vakıf Üniversitelerindeki Güvencesizliğin Kitabını Yazdılar”. *bianet.org*. <https://bianet.org/haber/vakif-universitelerindeki-guvencesizligin-kitabini-yazdilar-161939> (06 Ağustos 2024).
- 4 Kural, “Vakıf Üniversitelerindeki Güvencesizliğin Kitabını Yazdılar.”